

94(477) «1991/2012»:338.43

Я.А. ФЕДОРЕНКО

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ:
ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ**

Федоренко Яніна Анатоліївна – доцент кафедри психології, філософії та суспільних наук, кандидат історичних наук, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Статтю присвячено дослідженню становлення та розвитку органічного землеробства в Україні періоду незалежності в історичному контексті. Особливу увагу приділено аналізу комплексу тих проблем, які стримують нашу державу на шляху до запровадження цієї альтернативної моделі землеробства.

Ключові слова: Органічне землеробство, альтернативна модель, конкурентоспроможна продукція, екологічна безпека, ринкові умови.

Статья посвящена изучению становления и развития органического земледелия в Украине в период независимости в историческом контексте. Основной акцент делается на анализе комплекса проблем, которые мешают нашему государству внедрить эту альтернативную модель земледелия.

Ключевые слова: Органическое земледелие, альтернативная модель, конкурентоспособная продукция, экологическая безопасность, рыночные условия.

The article is devoted to the research of some aspects of historical formation and development of organic agriculture in Ukraine in the time of independence. Special attention is paid to the analysis of the set of problems that impede our state on its way to the implementation of this alternative model of agriculture.

Key words: organic agriculture, alternative model, competitive products, ecological safety, market environment.

© Я.А. Федоренко, 2013

Постановка проблеми. З початку свого виникнення людство вирішувало проблему забезпечення продовольством. І завжди великою популярністю користувалась саме здорова їжа. У сучасних ринкових умовах якість та екологічна безпечність продукції є одними з пріоритетних факторів її конкурентоспроможності. Тому досить актуальними є завдання пошуку альтернативних методів ведення сільського господарства, а з урахуванням світового досвіду, який покладає основні зусилля на захист довкілля, для України велике значення має розвиток органічного землеробства.

Враховуючи чимало сприятливих чинників, насамперед високу природну родючість ґрунтів та вигідне географічне розташування як основу для формування каналів збуту, наша держава має всі шанси використати ці переваги для забезпечення конкурентоспроможності своєї продукції на світовому ринку та вирішити низку екологічних проблем, пов'язаних із нераціональним використанням природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню та дослідженню питань органічного землеробства присвячені праці таких вітчизняних науковців, як Созінов О.О. [2], Шикун М.К. [5], Кисіль В.І. [7] та багато інших. Слід особливо виділити працю Кобеця М. І. [3], котрий приділив багато уваги розвитку органічного землеробства як складової ланки сільського господарства в нашій державі, та роботу Сокола Л.М., Стефановської Т.Р. та Підлісного Т.Р. [1], які, проаналізувавши дану альтернативну форму ведення господарства, довели ту позитивну роль, яку воно відіграє в системі екологічної безпеки України.

Слід зазначити, в той же час, що більшість ав-

торів розглядають органічне землеробство саме в економічному розрізі, зовсім не приділяючи уваги особливостям його становлення на теренах нашої держави, а це одна із невід'ємних частин новітньої історії України, яка стосується головної житниці країни – українського села.

Мета дослідження. Зважаючи на вище викладене, метою та цілями даної статті є дослідження становлення та розвитку органічного землеробства в Україні саме в історичному контексті, а також аналіз тих проблем, які стримують нашу державу на шляху до запровадження цієї альтернативної моделі землеробства, що є досить популярною як у Західній Європі, так і в США.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея органічного землеробства сягає ще першої третини ХХ століття, часу коли людство поступово усвідомило невпинне зростання екологічної загрози усім живим організмам внаслідок інтенсивного ведення землеробства. Це стало вагомим стимулом для розробки альтернативних моделей землеробства, які краще відповідали б життєвим інтересам усього суспільства. Одним із засновників ідеології нових форм ведення сільського господарства був японський філософ Мокиши Окада (1882-1955), який вважав, що сільське господарство має вирішувати такі завдання [1, с.102]:

- пропонувати продукти харчування, що не тільки підтримують життєдіяльність, а й поліпшують здоров'я людей;
- бути економічно вигідним для виробника і споживача;
- виробляти продукти в кількості, достатній для задоволення потреб зростаючого народонаселення;

- не порушувати біологічної рівноваги в природі, бути екологічно безпечним;

- використовувати досить прості, стабільні і доступні методи та засоби ведення господарства.

Саме на основі цих завдань поступово було сформовано альтернативні методи ведення сільського господарства, а саме: біоінтенсивне міні-землеробство (Biointensive Mini-Farming), біодинамічне землеробство (Biodynamic Agriculture), ЕМ-технології (Effective Microorganism Technologies), маловитратне стале землеробство (LISA - Low Input Sustainable Agriculture). Ці моделі ґрунтуються на глибокому розумінні процесів, що відбуваються в природі, спрямовані на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їх природної родючості та сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів [2]. Саме до таких систем агровиробництва належить й органічне землеробство (Organic Farming).

Під терміном «органічне землеробство» більшість людей розуміє сільськогосподарську практику без використання синтетичних пестицидів і добрив. Зокрема, група досліджень з органічного землеробства Департаменту сільського господарства США (USDA) ще у 1980 році запропонувала таке визначення: «Органічне землеробство - це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або в значній мірі обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин [3, с.112]. Така система наскільки можливо максимально базується на сівознах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин та рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини, механічному обробітку ґрунтів та біологічних засобах боротьби із шкідниками з метою підвищення родючості та покращення структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин та боротьби з бур'янами і різноманітними шкідниками».

Слід зазначити, що у різних країнах сформувався деякі термінологічні відмінності при визначенні поняття органічного землеробства, які часто призводять до виникнення непорозумінь. Наприклад, термін «органічне землеробство» (Organic Farming) офіційно прийнятий в англомовних країнах Європейського Союзу (ЄС). Еквівалентним терміном у Франції, Італії, Португалії та країнах Бенілюксу є «біологічне землеробство» (Biological Farming), а в Данії, Німеччині та іспаномовних країнах – «екологічне землеробство» (Ecological Farming).

Історія поширення практики органічного землеробства тягнеться ще з кінця ХХ століття. У 1992 році на всесвітньому саміті в Ріо-де-Жанейро була прийнята Декларація, яка затвердила нову стратегію, що ґрунтується на парадигмі сталого розвитку й передбачає поєднання економічного зростання, соціального розвитку та захисту довкілля як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів довгострокового розвитку. Основою сталого розвитку є паритетність відносин у триаді «людина – господарство – природа» [3, с.106]. У Декларації

зазначалося, що сталий розвиток узагальнює процес виживання й відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожного індивіда в суспільстві, забезпечення прав і свобод людини, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі.

Щодо нашої держави, то перші кроки до офіційного сприйняття всесвітньої стратегії сталого розвитку органічного землеробства на національному рівні в Україні було зроблено у 1997-1998 роках. До них можна віднести створення Національної комісії сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України та прийняття Верховною Радою України закону про «Основні напрями державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», в якому законодавчо визначено пріоритети і стратегію гармонійного розвитку виробничого та природоресурсного потенціалу держави. Економічна і соціальна стратегії переходу до сталого розвитку визначалися пакетом офіційних документів, базовими серед яких є Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 роки», Укази Президента України «Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року», «Про стратегію подолання бідності», «Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України», «Про основні напрями земельної реформи» [4].

Історія запровадження реальної практики ведення даної альтернативної форми сільського господарства також сягає кінця ХХ- початку ХХІ століття, коли було засновано найбільш відомі «органічні» господарства в Україні. Так, «піонерами» в даній справі стали сільськогосподарське акціонерне товариство (САТ) «Обрій», а також Приватне підприємство «Агроекологія» (Полтавська область, Шишацький район, с. Михайлики). Вищезазначені господарства наприкінці ХХ століття почали спеціалізуватися на вирощуванні зернових і технічних культур та на виробництві молока й м'яса як органічної продукції. Основні технології, що почали використовуватися в САТ «Обрій» та ПП «Агроекологія», базувалися на постулатах ведення органічного землеробства [5]:

- Застосування ґрунтозахисних технологій, при яких обробіток під усі культури ведеться на глибину посівного ложа (до 5 см), а поверхня ґрунту мультується післяжнивними рештками.

- Відтворення родючості ґрунтів проводиться за рахунок органічних добрив – таких як гній, нетоварна частка врожаю, а також післяжнивні посіви сидератів.

- Синтетичні мінеральні добрива не застосовуються. Винесення рослинами фосфору і калію у перші роки запровадження технології компенсувалось переведенням важкодоступних і недоступних їх форм у доступні для рослин, а в подальшому – внесенням фосфоритного борошна та сильвініту.

Одночасно із перспективами запровадження

органічного землеробства на теренах України виникли і певні проблеми повного переходу до даної моделі. Зробивши аналіз чинників, що стримують широке запровадження технологій органічного землеробства, ми об'єднали їх у чотири великі групи.

Першу групу становлять екологічні проблеми. Екологія в Україні болюче питання, особливо якщо взяти до уваги, що для ведення органічного землеробства сільськогосподарські землі повинні відповідати певним вимогам щодо рівня їх забруднення шкідливими речовинами: пестицидами, важкими металами, радіонуклідами [6, с.115]: Перші кроки у напрямку вирішення даної проблеми було зроблено фахівцями Інституту агрохімії і ґрунтознавства УААН, які провели аналіз еколого-токсикологічного стану орних земель України та виділили зони, придатні для вирощування екологічно чистої продукції [7, с.102]: Північно-Полтавський, Вінницько-Прикарпатський, Південно-Подільський, Північно-Східно-Луганський.

До соціально-психологічних проблем запровадження технологій органічного землеробства в Україні передусім слід віднести низький рівень обізнаності населення і виробників щодо органічного землеробства (розуміння головних ознак й особливостей цих технологій, переваг їх використання та можливих проблем у процесі запровадження). Вагомою проблемою є низький рівень екологічної свідомості населення (насамперед сільського) та низька технологічна культура сільськогосподарського виробництва всіх рівнів, починаючи від особистого селянського господарства до великих аграрних об'єднань.

До інституційно-правових проблем впровадження органічного землеробства в Україні належать:

- відсутність відповідної законодавчої й нормативної бази, передусім базового закону про органічне землеробство та сертифікацію органічної продукції, узгодженого з вимогами міжнародного законодавства;
- відсутність ефективної національної системи сертифікації та контролю органічних господарств і виробленої ними продукції;
- відсутність відповідної внутрішньої інфраструктури (асоціацій/ спілок/ осередків виробників органічної продукції);
- необхідність інтеграції в міжнародні структури

(ЄС, IFOAM) та забезпечення доступу на зовнішні ринки органічної продукції;

- необхідність належного інформаційного забезпечення (популяризація технологій органічного землеробства, екологічна освіта населення та виробників сільськогосподарської продукції, консультаційна підтримка виробників, спеціалізовані тренінги для керівників і працівників господарств).

Фінансово-економічні проблеми впровадження органічного землеробства включають наступне:

- відсутність маркетингових досліджень ринків органічної продукції;
- ризики, пов'язані з можливими змінами кон'юнктури ринку органічної продукції за досить тривалий (2-4 роки) період конверсії;
- фінансові втрати у зв'язку із зменшенням обсягів виробництва продукції;
- фінансові витрати, пов'язані з необхідністю закупівлі спеціальної техніки й обладнання;
- відсутність дієвого механізму страхування ризиків в сільськогосподарському виробництві;
- відсутність фінансової підтримки з боку держави у період конверсії та надання пільг або субсидій при виробництві органічної продукції.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене можна сформулювати наступні висновки. На нашу думку, органічне землеробство – це альтернативна форма, яка допоможе повернути Україні славу експортера екологічно чистої, конкурентоспроможної продукції, забезпечуючи в той же час паритетність відносин тріади «людина – господарство – природа». А для цього потрібно, по-перше, розробити дійсно міцну нормативно-правову базу державного регулювання розвитку органічного землеробства, яка б привабила не тільки поодиноких ентузіастів даної альтернативної форми, а й змусила звичайний сільський контингент відмовитися від форм ведення сільського господарства, притаманних ще за часів Радянського Союзу, включаючи тотальну хімізацію аграрного сектора. По-друге, необхідною умовою є державне сприяння розвитку даної форми, особливо надання субсидій, часткова компенсація за понесені збитки під час конверсійного періоду, надання спеціальних умов кредитування, інвестиції в наукові дослідження, навчання фермерів тощо. Тільки тоді, коли населення відчужує дійсну підтримку держави, практика органічного землеробства буде мати майбутнє на теренах України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сокол Л.М., Стефановська Т.Р., Підлісний В.В. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства [Текст] / Л.М. Сокол, Т.Р. Стефановська, В.В. Підлісний // Екологічна безпека №3-4. – 2008. – С. 102-110
2. Созінов О.О. Агросфера України у XXI столітті [Електронний ресурс] // Вісник НАНУ. – 2001. - №10. – Режим доступу до журналу: <http://www.visnyk-nanu.kiev.ua/2001-10/3.htm>
3. Кобець М. І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку [Текст] / М.І. Кобець // «Проект Аграрна політика для людського розвитку»: Актуальні питання аграрної політики: зб. робіт. – К.: Освіта, 2003-2004. - С. 106-132
4. Національна доповідь України про стан виконання положень «Порядку денного на XXI століття» за десятирічний період (1992 – 2001 рр) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/news/124.html>
5. Organic Agriculture and Food Security (IFOAM Dossier 1, 2002). [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ifoam.org>
- 6.. Шичула М.К. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві [Текст] / М.К. Шичула. – К.: Оранта, 1998. - 680 с.
7. Кисіль В.І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи [Текст] / В.І. Кисіль. – Харків: Вид-во «Штрих», 2000. - 161 с.